

Filozofické směry 20. století

Novopozitivismus

také „*logický pozitivismus*“ nebo „*logický empirismus*“ - zvláštní úloha logiky v této filozofické škole, stejně jako empiriokriticismus a pozitivismus odmítá metafyziku a vyznává agnosticismus (není možné důsledné poznání skutečnosti).

Přesvědčení, že většina problémů filosofie vyplývá z nepřesnosti jazyka, proto zájem o logickou analýzu jazyka. Úkolem filosofie je odlišovat smysluplné a nesmyslné výroky. Smysluplný výrok neobsahuje logický spor a je verifikovatelný (dokazování pravdivosti hypotéz, metoda indukce).

Za zakladatele novopozitivismu jako jednotného směru jsou považováni **Bertrand Russell** (1872-1970) a **Alfred North Whitehead** (1861 – 1947), kteří zkoumali logické základy matematiky a napsali společné dílo *Principy matematiky*.

Ve 20. století vznikly dva proudy novopozitivismu

- scientistický, orientovaný na vnější svět

- iracionalistický (fenomenologicko-existencialistický), zaměřený antropologicky, na život člověka

Friedrich Gottlob Frege (1848-1925) jeden ze zakladatelů moderní logiky s prvky neopozitivismu

Vídeňský kroužek - univerzitní semináře **Moritze Schlicka** (1882- 1936, zastřelen na univerzitní půdě bývalým studentem) sledovali K. Gödel, A. Tarski, R. Carnap – filosofie má zkoumat výpovědi specializovaných věd.

Rakouský matematik a filozof **Ludwig Wittgenstein** (1889-1951), žák B. Russella v Cambridge, *dílo* Logicko-filozofický traktát - logická analýza jazyka

Pragmatismus

typická ryze americká filosofie, nejlépe vyhovuje americké podnikavosti, činorodosti a soutěživosti

Jejím předchůdcem je **Charles Sanders Peirce** (1839-1914), jeden ze zakladatelů sémiotiky (vědy o znacích a znakových systémech).

Nejvýznamnějšími představiteli jsou **William James** (1842-1952) a **John Dewey** (1859-1952), pedagog.

Filosofie, která chce sloužit praktickému životu, chce se stát filosofií činu. Odmítá snahy o poznání podstaty světa a existenci objektivní pravdy, cílem našeho myšlení a kritériem pravdivosti má být činnost, praxe.

Rozum byl dán člověku, aby se naučil využívat minulých zkušeností pro budoucnost. Rozum je instrumentem pokroku (instrumentalismus). Ani náboženství, ani věda nám nepřinášejí pravdivé poznatky, ale pouze domněnky. Pravda je relativní, měřítkem pravdivosti je tedy užitek, prospěch v našem praktickém životě (viz řečtí sofisté). Pravda se tak stává naším výtvořem a jestliže je pravda naším výtvořem, je naším výtvořem celý svět, protože skutečnost je

to, co známe, a to, co známe, je pravda.

W. James: „*Pravdivé nazýváme to, co se podle našeho jednání osvědčuje dobrým.*“

„*Idea je tak dlouho pravdivá, dokud věřit v ni je užitečné našemu životu.*“

„*Lidé nikdy nepřijmou filosofii, jestliže se neosvědčuje v praktickém životě.*“

U nás se k pragmatismu hlásili spisovatelé a publicisté K. Čapek, F. Peroutka nebo F. Langer.

Hermeneutika

Obecně nauka o objasňování, chápání, porozumění. Filozofická hermeneutika vychází z toho, že naše porozumění světu a člověku úzce souvisí s jazykem. Důsledná analýza jazyka a řeči umožňuje porozumět samotnému bytí. Porozumění se pohybuje v hermeneutickém kruhu: každý dílčí poznatek může být pochopen jen z celku souvislostí, všechno poznání spočívá v porozumění, které umožňuje pouze následnou volbu stanovisek, ne však vzhled do všech souvislostí, do celku poznávaného

Wilhelm Dilthey (1833 – 1911)

Hans-Georg Gadamer (1900 – 2002, *Pravda a metoda*, 1960)

Karl-Otto Apel (1922-2017)

Fenomenologie

Zakladatel **Edmund Husserl** (1859 v Prostějově – 1938), působil především ve Švýcarsku a Německu. Jeho žákem byl **Jan Patočka** (1907-1977). Fenomenologie ovlivnila další filozofické směry ve 20. století, zejména existencialismus.

Husserlova hlavní díla: Karteziánské meditace (posmrtně 1950), Logická zkoumání (1900, 1901), Formální a transcendentální logika (1929)

Fenomenologie vznikla jako reakce na pozitivismus znamená návrat k metafyzice, k věcem, jak se nám vyjevují ve své podstatě (fenomén = jev). Výchozím bodem je krize vědy, která není schopna říci cokoli podstatného k otázkám posledních, existencionálních pravd (smysl života, jeho hloubka, podstata světa) a není schopna porozumět běžnému životu člověka.

Fenomenologie spojuje počátky krize s obdobím renesance. G. Galilei začal s matematizací světa a zavedl pojmy, které ve skutečnosti neexistují (kužel, čtverec, ...). Na rozdíl od matematické konstrukce světa je v životě všechno nejisté. *Žijeme ve dvojím světě:* svět vědy je exaktní, náš skutečný, žitý svět se z pohledu vědy jeví jako nedokonalý. Východiskem z této schizofrenie je návrat k věcem samotným, k tomu, co předchází matematickým konstrukcím. Fenomenologie chce nalézt čistou původní zkušenost. („*Odkud vím, že tyto mé poznávací akty nejsou pouze mé prožitky, nýbrž že je též to, co tyto akty vyvolává?*“) *Existuje vůbec to, co poznáváme?*

Vnější svět existuje automaticky, předpokládáme jej (generální teze). Pravdivost této generální teze musíme teprve ověřit, tedy zkoumat „*pole*“, na kterém se s věcmi bezprostředně setkáváme, v hlavě, ve vědomí. To, co nás ruší, je vnější svět, proto musíme generální tezi „uzávorkovat“, distancovat se od ní, odmyslet si ji. Potom se vnější svět stává pouhým jevem, fenoménem.

Fenomenologická redukce je metodou, jak očistit jev od všeho nepodstatného.

Existencialismus

Vznikl z fenomenologie, myšlenkovým předchůdcem je S. Kierkegaard. Prvky existencialismu se objevují i v literatuře (F. M. Dostojevskij, L. N. Tolstoj, F. Kafka). Nejde o jednotný filosofický směr, vlivem války byl nejsilnější byl ve 40. letech 20. století.

Člověk je jediné jsoouco, které si uvědomuje sebe sama, hlavním úkolem filosofie je zabývat se člověkem a smyslem jeho života.

Existence člověka je chápána jako vrženost do světa, který mu je cizí a nepřátelský (srov. Teorii odcizení u raného K. Marxe). V mezních situacích (smrt blízkého, nemoc, náhoda) jsme sami sebou, jiní lidé nám nemohou pomoci.

Důležitost pojmů svoboda, individualita, volba a časovost (život je konečný, člověk už svým zrozením odsouzen ke smrti, proto lidský život nemá smysl, každý den jsme blíž smrti) - filosofie pesimistická, individualistická, ale u různých autorů je lidský osud pojímán různě.

Albert Camus (1913-1960)

Filozofická díla: Mýtus o Sisyfovi (1942), Člověk revoltující (1951)

Beletrie: Cizinec, Mor, Pád

Mýtus o Sysifovi – absurdita a marnost lidské existence, jediným způsobem jak se s tím dá vyrovnat, je přijmout tento osud.

Jean- Paul Sartre (1905-1980)

Politicky aktivní, do roku 1956 člen komunistické strany, ovlivnil studentské hnutí 60. let ve Francii.

Beletrie: soubor povídek Nevolnost, Zed', Slova, dramata Mouchy, Špinavé ruce

Filozofické dílo:

Bytí a nicota (1943) - bytí člověka (existence) předchází podstatě (esenci). U člověka není předem dána žádná podstata, my nejprve existujeme a v existenci potkáváme sami sebe a sami sebe utváříme. Máme svobodnou vůli a neseme sami za sebe odpovědnost.

Sartrova přítelkyně **Simone de Beauvoire** (1908 – 1960) patří mezi zakladatelky feminismu (Druhé pohlaví, 1949)

Beletrie: Mandaríni, Paměti spořádané dívky

Křesťanský proud existencialismu:

Gabriel Marcel (1889-1973)

Karl Jaspers (1883-1969) – spis Otázka viny (1946) řeší vinu Němců za rozpoutání války

Martin Heidegger (1889-1973)

Žák E. Husserla, významně ovlivnil myšlení druhé poloviny 20. století. Odmítá své zařazení mezi existencialisty, sám se považuje za fenomenologa. Sympatizoval s nacismem, později se od něj odklonil a uchýlil se do soukromí.

Stěžejní dílo: Bytí a čas (1927)

Zavádí složité termíny, konkrétní bytí člověka vrženého do světa, kde pobývá (Da- Sein) má podobu neustále starosti a úzkosti, protože ví, že jeho život je konečný. Pokud člověk přijme konečnost života, dospěje k autentické existenci. Skutečnou podstatu světa, univerzální bytí (Sein) nemůžeme poznat.

Heideggerovo pojetí člověka:

1. člověk svůj život žije v první osobě (subjektivně, individuálně)
2. člověk je na svém bytí zainteresován (nejde mu jen o přežití, nýbrž o bytí)

3. člověk je „vržen“ do života bez vlastního přičinění – bytí autentické („já se rozhoduji za sebe“) a neautentické („rozhodují za mě druzí“)
4. člověk žije na světě a mezi druhými lidmi
5. člověk žije v určitém čase a je si vědom své smrtelnosti
6. člověk je bytostí pravdy, hledá pravdu a poznává jiné bytosti.

Kritický racionalismus

Zakladatelem a nejvýznamnějším představitelem je **Karl Raimund Popper** (1902-1957). Odmítá novopozitivismus, protože je založen na verifikaci (dokazování). Popper prosazuje metodu „falzifikace“ - je třeba hypotézu nikoli ověřovat, ale vyvracet. Tato schopnost objektivizuje vědu.

Popper odmítá ideologie a směry, které se falzifikaci brání (komunismus, nacionalismus, náboženství)

Hlavní díla: *Logika vědeckého bádání* (1934), *Otevřená společnost a její nepřátelé* (1945), *Bída historicismu* (1957)

Neomarxismus

Rozvíjí se Evropě před 2. světovou válkou a na západních univerzitách patří k vlivným smě-
rům dodnes.

György Lukács (1885-1971), filozof a literární vědec (*Dějiny a třídní vědomí*, 1923, *Teorie románu*)

Ernst Bloch (1885-1977)

Lezsek Kolakowski (1927-2009), emigroval z Polska do Velké Británie, dílo *Hlavní směry marxismu* (1976-1978)

Roger Garaudy (1913 – 2012, *Perspektivy člověka*, 1959, *Marxismus 20. století*, 1966))

Frankfurtská škola – od 20. let 20. století Frankfurt střediskem sociálního výzkumu, po nástupu nacismu jeho představitelé (**Erich Fromm**, **M. Horkheimer**, **T. Adorno**, **J. Habermas**, **H. Marcuse**), emigrovali do USA.

Spojují Marxovy myšlenky s anarchistickými teoriemi (H. Marcuse), existencialismem a Freudovou psychoanalýzou (E. Fromm). Na rozdíl od ortodoxního („revolučního“) marxismu se (vlivem existencialismu) středem jejich zájmů stává člověk jako svobodná tvůrčí osoba (marxismus naopak upřednostňuje masy).

Současný slovinický filozof **Slavoj Žižek** (1949) spojuje marxismus s psychoanalýzou.

Novotomismus

Na přelomu 19. a 20. století návrat k filosofii Tomáše Akvinského. Podnětem ke vzniku byla encyklika papeže Lva XIII. z roku 1878, která reaguje na přírodní objevy moderní doby a vyzývala, aby se křesťanství přiblížilo více běžnému životu.

Vychází z teze Akvinského, že rozum a víra nejsou v rozporu, nevylučují se, ale naopak je třeba mezi nimi najít souvislost. Novotomisté respektují přirozenou evoluci (objevy přírodních věd), ale současně tvrdí, že příčinou a cílem evoluce je bůh.

Sociální názory novotomistů se modernizovaly: společenská hierarchie stále platí, ale ne na

středověké úrovni, větší pozornost je věnována nižším sociálním vrstvám. Kritika marxismu i kapitalismu, prosazují tzv. střední cestu.

Jacques Maritain (1882-1973), prosazuje „integrální křesťanský humanismus“

Jozef Bocheňski (1902-1995)

Milan Machovec (1925-2003, Smysl lidské existence, 2002)

Personalismus

křesťanský filosofický směr, vznikl na konci 19. století v USA, později se rozšiřuje v Evropě, zejména ve Francii. Chápe osobu jako nejvyšší hodnotu a zároveň zdroj všech ostatních hodnot.

Emanuel Mounier (1905-1950)

Sepětí křesťanské problematiky s existencialismem a s některými prvky marxismu. Člověk ve své existenci je jedinečnou a neopakovatelnou bytostí, která realizuje své spirituální, duchovní já. Skutečnou a úplnou osobností je člověk pouze tehdy, je-li součástí vyššího duchovního řádu.

Pierre Teilhard de Chardin(1881-1955)

Filosof, teolog (jezuita), ale také geolog, archeolog a paleontolog. Vytvořil koncepci přírody a člověka tak, aby byla smysluplná jak z hlediska vědy, tak z hlediska křesťanství, zahrnuje evoluci vesmíru, přírody a ducha. V člověku se evoluce stala vědomou sama sebe, člověk si uvědomuje, že vývoj někam směřuje, cílem evoluce je Bůh. Za vývoj neseme obrovskou odpovědnost, kterou člověk naplňuje personalizací (člověk má rozvíjet svoji jedinečnost) a socializací (člověk má být schopen se věnovat i něčemu nadosobnímu, víře, vědě, společnosti). Proces vývoje je postupným polidšťováním (hominizací), která je zduchovněním, zbožštěním, směřuje k bodu omega, tedy k bohu (bůh je alfa a omega). Netradičně tvrdí, že musí být překonána podřízenost vědy víře. Tím popudil proti sobě církevní představitele.

Postmoderna (postmodernismus)

Nové myšlenkové paradigma Západu od 2. poloviny 20. století

Jean-Francois Lyotard, La Condition postmoderne (Postmoderní situace, 1979):

„stav kultury po oněch proměnách, které prodělala pravidla hry u vědy, literatury a umění od konce 19. století“

Moderní vědění mělo vždy formu jednoty, která vznikala odkazem k velkým „příběhům“, meta-vyprávěním, jež tuto jednotu legitimizovala. Novověk (a moderna) vytvořily tři velká meta-vyprávění:

-emancipace lidstva (osvícenství, marxismus, myšlenka pokroku)

-teleologie ducha (idealismus, zušlechťování člověka)

-hermeneutika smyslu (historismus)

Tato jednota se v současnosti rozpadá, jednotlivé části kultury (věda, umění, politika, právo, náboženství, výchova...) se uvolnily

Ztráta legitimacy tradičních institucí (neexistuje autoritativní metasubjekt, který by stanovil kritéria pravdivosti a spravedlnosti).

Postmodernita vede k pochopení pozitivnosti tohoto rozkladu, důsledný pluralismus je

důslednou demokracií

Postmoderna se zajímá o hranice a oblasti konfliktů, o třetí plochy, klade důraz na *dissensus*. „Konsensus je jen určitý stav diskusí, nikoli jejich cíl... Není možné sjednocení ani totalizace řečových her v nějakém metadiskursu.“

Různorodost řečových her s různými pravidly a interpretacemi (Lyotard: „Konsensus, k němuž se dospěje diskusí, znásilňuje heterogenost řečových her.“)

-strojové jazyky, jazyk genetického kódu, grafy fonologických struktur, jazyk práva, jazyk počítačů, lidový jazyk (slang, argot)

Základní teze postmodernismu (W. Welsch):

-radikální pluralita

-mnohost forem

-protitotalitní zaměření

-interdisciplinárnost

-radikální naplnění modernismu

-nová senzibilita a etika, „postmodernistou v přísném smyslu je ten, kdo tuto pluralitu bezvýhradně uznává v její základní pozitivitě“

60. léta 20. století - USA (A. Etzioni - společnost subkolektivit)

J. F. Lyotard, Postmoderní situace (1979)

J. Baudrillard, G. Deleuze, F. Guattari, J. Derrida (dekonstrukce)

F. Jameson, W. Welsch, M. Petříček

Vzniká nové paradigma

- konec Velkého příběhu, pokroku, utopie, neustálé inovace a akcelerace, -dekonstrukce předchozích pravd (metanarace)

-poznání prostřednictvím diskursu a jeho interpretace (strategie jazykové hry, implicitnost - kurikulum)

-pluralismus, relativismus, diskontinuita

-pozitiva emancipace a demokratizace,

-kritérium výkonnosti a užitečnosti není dostačující

-racionálna doplňovaná doplněná prožíváním, intuicí, emocemi

-důraz na proces, poznávání místo poznání

Lyotard: etika rozepře (le différend) - spor, který nemůže být spravedlivě rozsouzen, protože *chybí objektivní kritérium*, důležité je *pochopení myšlení druhé strany* - rehabilitace jinakosti, multikulturalismus, hledisko dítěte, gender (hledání odpovědnosti a etiky).

